

VLAAMSE MINIATUREN
VOOR VORSTEN EN BURGERS
1475  1550

Onder leiding van
Maurits Smeyers en Jan Van der Stock

LUDION

9 *Missaal van Jean Carondelet* Brugge?, ca. 1520

Verlucht handschrift op perkament; vii + 183 folio's; 222 x 150 mm; oorspronkelijk voorplat van bruin leer over houten borden; vier stempels met rondom de inscriptie: *Ob laudem Christi librum hunc recte legavi Ludovicus Bloc.*

Herkomst: Jean II Carondelet (wapenschild op fol. 68, 73, 88, 105, 110, 113, 121, 123, 130, 133v, 139v, 157v, 158v, 168, 172, 172v); Bibliothèque de l'Evêché de Tournai (etiket op de achterkant van het voorplat).

Doornik, *Bibliothèque du Chapitre Cathédral*, A.14

Het missaal werd gemaakt voor Jean II Carondelet (1469–1545), de tweede zoon van Jean Charond, de kanselier van Bourgondië, die voor Karel de Stoute (1433–1477) een wetboek van het Bourgondische gewoonterecht opstelde. Als hooggeplaatste geestelijke krom Carondelet gezwind op in de hiërarchie en kreeg hij toegang tot de hoogste wereldlijke en geestelijke posten. In 1504 werd hij kerkelijk raadsheer van de Grote Raad van Mechelen. Vier jaar later ging hij over naar de Geheime Raad. Van 1517 tot 1519 vergezelde hij Karel V naar Spanje. Vervolgens werd hij raadsheer van Margareta van Oostenrijk en rekwestmeester. In 1531 ten slotte, benoemde Karel V hem tot voorzitter van zijn Geheime Raad. Het zou ons te ver leiden hier alle kerkelijke eretitels van Carondelet op te sommen, daarom slechts een paar voorbeelden. De abdij van Notre-Dame de Mont-Benoît in Bourgondië werd hem in commende gegeven en hij cumuleerde verscheidene kanunnikale prebendes. In 1523 werd hij tot (niet-residerend) aartsbisschop van Palermo en primaat van Sicilië benoemd. Het belang van deze figuur komt tot uiting in de persoonlijke relaties die hij met tijdgenoten onderhield. Hij ging op vertrouwelijke voet om met Margareta van Oostenrijk en van zijn vriendschap met Erasmus getuigt alleen al hun drukke briefwisseling. Carondelet was ook een kunstliefhebber, zoals blijkt uit zijn grafmonument dat gedeeltelijk bewaard bleef in de Sint-Salvatorskerk in Brugge. Het albasten ligbeeld is van de hand van de Brugse beeldhouwer Michiel Scherrier. In het Musée des Beaux-Arts van Doornik bevindt zich een *Sint-Donaas* van Jan Gossaert die op de achterkant voorzien is van het wapen van Carondelet en vermoedelijk door hem besteld werd. Hoogstwaarschijnlijk maakte dit paneel oorspronkelijk deel uit van een

tweeluik, waarvan het andere paneel een portret is van Jean II dat nu in Kansas City wordt bewaard. Bernard van Orley schilderde een ander portret van Carondelet; het bevindt zich thans in München (Alte Pinakothek). Met de hypothese dat Carondelet de opdrachtgever zou zijn geweest van het beroemde *Breviarium Grimani* (Venetië, Biblioteca Marciana; zie ook fig. 15 en 45) wordt nu echter nauwelijks nog rekening gehouden. Het *Carondelet-missaal* werd waarschijnlijk in Brugge verlucht in het eerste kwart van de 16e eeuw. Het voorplat van de band is gesignd door Ludovicus Bloc, een Brugse ambachtsman waarover we zijn ingelicht van 1484 tot 1529 en van wie verscheidene producties bewaard bleven. Het was zo goed als zeker een opdracht van Carondelet zelf: zijn wapen komt zestienmaal in het handschrift voor, soms vergezeld van zijn devies *Matura* en zijn initialen J en C. Tussen de rijke flora in de randversiering van het manuscript treffen we talloze viooltjes (*pensées*) en madeliefjes (*marguerites*) aan, waaruit sommigen hebben afgeleid dat de codex misschien door of voor Margareta van Oostenrijk werd besteld ('Pensez à Marguerite!'). Meer dan een veronderstelling is dit niet, want nergens anders in het handschrift wordt gezinspeeld op de tante van Karel V. Bovendien komen die bloemen zeer vaak voor in de Gents-Brugse marges die 52 bladzijden van het manuscript versieren. Het missaal bevat daarnaast nog 27 gehistorieerde initialen bij het begin van de diverse officies. Ondanks de decoratieve overvloed is de kwaliteit van de illustratie nogal middelmatig. De vergelijking met andere hier tentoongestelde boeken, in het bijzonder het *Breviarium Mayer van den Bergh*, leert dat in hetzelfde productiecentrum – in dit geval Brugge – kwalitatief zeer verschillende producten tot stand kwamen. D.V.

Scaldis. Art et Civilisation (tent. cat.). Doornik 1956, 86, nr. 16; *Arts religieux* (tent. cat.). Doornik 1958, 93–94, nr. 214; L. FOUREZ, 'Jehan Carondelet et Tournai', *Tournay. Reconstruction et avenir* 31–32 (1948), 13–14; 'Le missel de Jean II

Carondelet', *Scriptorium* 23 (1969), 272–75; *Vijfhonderd jaar Grote Raad 1473–1973. Van Karel de Stoute tot Keizer Karel* (tent. cat.). Mechelen 1973, 208, nr. 496.

.lxviii.



Ergo dementissimi
 in pater p̄ il̄m̄ dñm̄
 s̄m̄ filiū tuū dñm̄
 nostrū supplices ro-
 gamus ac petimus.
 ut accepta habeas
 et benedicas. **H**ec
Quona. **h**ec **Q**uona
 nera. **h**ec **Q**uona **Q**uona
 ficia illibata. **I**n
 primis que tibi of-
 ferimus pro ecclia
 tua sc̄a catholica.
 quā pacificare. cui

todire adiuuare et
 regere digneris to-
 to orbe terrarum.
 vna cū famulo tu-
 o papa n̄ro. **A.** et a-
 n̄stite n̄ro. **A.** et rege
 n̄ro. **A.** et omnib' or-
 thodoris atq; catho-
 lice et aplice fidei
 cultorib'. **C**ōmēdra-

Quona **Q**uona
Emento dñe
 famuloꝝ famulaꝝ
 q̄ tuarū. **A.** Et oīm
 circūastantiū quo-
 cū tibi fides cogni-
 ta est et nota deuo-
 tio. pro quib' tibi
 offerimus vel qui
 tibi offerunt hoc sa-
 crificium laudis.
 p̄ se suos q̄ omnib'.

M. V. R. A.